

УДК 37.016:008 *Маньковська*

Р.В. (м. Київ)

КРАЄЗНАВЧИЙ АСПЕКТ В КУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ (з досвіду викладання культурології)

У статті з врахуванням краєзнавчого аспекту узагальнюється набутий досвід виховання екологічної культури, що засвідчує глибинність реалізації державної програми розвитку краєзнавства в Україні.

Ключові слова: культурологічна освіта, наукові спрямування, освітній курс, охорона культурної спадщини, соціальне життя.

Культурологічна освіта в Україні знаходиться в стадії формування. Як цілісний науковий напрямок і культурологія характеризується помітною мозаїчністю, неструктурованістю, недостатнім рівнем синтезування своїх філософських, соціологічних, історичних і гуманітарних складових, повільним визначенням соціальних функцій та пізнавальних цілей. В науковому та вузівському середовищі тільки розгортається дискусія з приводу об'єкта, предмета, принципів та категорій культурології.

Потребує вирішення актуальна проблема чіткої диференціації світоглядного і емпіричного, інтерпретативного і доказового підходів до вивчення культури, формування різних предметних та кваліфікаційних профілів культурологічної освіти.

В Україні напрямок вищої освіти із спеціальності "культурологія", а також загальноосвітній курс культурології, включений як обов'язковий в цикл гуманітарних і соціально-економічних дисциплін навчальних планів усіх вузів по всім спеціальностям, і обмежується галуззю фундаментальних знань з теорії та історії культури.

Слід зазначити, що елементи культурологічних знань включались в програми підготовки по ряду спеціальностей переважно філософської освіти в Радянському Союзі ще з 1960-х рр., разом з тим, культурологія як самостійна галузь знань не отримала поширення в радянській освітній системі. Пов'язано це з набагато ширшим її об'єктом дослідження, який до того ж не співпадає з жорсткими догматами марксистської ідеології. Лише в 1990-х рр., коли з навчальних програм були вилучені історичний матеріалізм, науковий комунізм, з'явилася прогалина, яку необхідно було заповнити в галузі узагальнюючих знань про історичний досвід, актуальні теорії форм соціальної організації і регуляції діяльності людини в соціумі.

Актуальним став напрямок по дослідженню суспільства і культури. Напрацювання, які були зроблені в 1960 - 1980-х рр. характеризувалися відсутністю цілісних теоретичних систем і являли собою поєднання суперечливих конструкцій із елементів західної соціальної і культурної антропології, веберовської і сорокінської соціології культури, дореволюційної культурно-історичної типології і ідей "євразійства", шпенглеровської тойнбіанських цивілізаційних теорій, біоетнічних

концепцій Гумільова, радянської креативно-дієвої філософії культури, семантичної школи у філології, семантично-герменевтичних студій в мистецтвознавстві тощо¹.

Такий еkleктизм суттєво ускладнював завдання по створенню систематизованої програми з курсу культурології, який введений як загальноосвітня дисципліна у всіх державних і недержавних вузах країни наприкінці 1990-х рр. початку ХХІ ст.

Окремо хотілось би зауважити, що курсом культурології механічно замінили дисципліну "українська і зарубіжна культура". Про рівноцінність і доцільність такого кроку говорити зайве. Зрозуміло, що це специфічні курси, які мають свої об'єкти, предмети дослідження, і логічно було б вивчати культурологію, опираючись на знання про історію зарубіжної культури. До того ж, через вкрай обмежену кількість годин, що виділяються на культурологію, українська культура не отримує достатньо уваги.

Останнім часом в Україні вийшли друком ряд підручників і посібників з культурології, кафедрами культурології в Києві, Львові, Харкові, Одесі, Запоріжжі, Дніпропетровську та ін., розроблені робочі навчальні програми з курсу культурології². Вони в більшій мірі культурософські, аніж культурологічні, в деяких з них відчутний соціологічний акцент, в них відображено стан сучасної української культурології.

Під час розробки методичних і навчальних матеріалів з культурології слід враховувати її наукове структурування, виділення фундаментальної культурології, яка вивчає культуру з метою теоретичного та історичного пізнання цього феномену, розробляє категорійний апарат, методи дослідження та прикладної культурології, що орієнтується на використання фундаментальних знань про культуру з метою прогнозування, проектування та регулювання актуальних культурних процесів, на розробку спеціальних технологій трансляції культурного досвіду і механізмів досягнення відповідності культурним нормам, що існують в соціальній практиці³.

Серед складових прикладної культурології охорона культурної спадщини, музейництво і краєзнавство,⁴ потужний потенціал яких необхідно активно використовувати в культурологічній

освіті.⁵ Культурологія як галузь знань покликана сформувати у студентів цілісну уяву про поняття "культура", розкрити його сутність як основного змісту соціального життя, акцентуючи увагу на оволодінні досягнень національної культури, засвоєнню загального курсу по історії культури, знати пам'ятки світової і вітчизняної спадщини.

З цією метою в аудиторії відпрацьовуються базові концепції, теоретичні підвалини науки, позааудиторні заняття можуть проходити в музеях, де зберігаються унікальні пам'ятки матеріальної і духовної культури народу. Музейна педагогіка пропонує систему освітніх програм та технологій, спрямованих АН поглиблення культурологічної освіти, інкультуризацію особистості, виховання патріотичних почуттів. На початку ХХІ ст. чітко утвердилась пізнавально-освітня функція музею, він став провідним культурним центром, багатофункціональним осередком. Концепцію "живого музею", "дослідної лабораторії" розвивали на початку ХХ ст. Ф.Шмідт, В.Дубровський, Ф.Ернст та ін.

Широкі можливості по вивченню культури закладені в краєзнавчих збірках. Музеї краєзнавчого профілю об'єднують археологічні, геологічні, природничі, нумізматичні, історико-документальні, етнографічні, мистецькі та ін. Колекції. Через культурні здобутки краю яскраво прослідковується особливості, специфічні риси національної культури, які можна розглянути в контексті розвитку світового культурного процесу.

В краєзнавчих музеях зберігаються пам'ятки первісної культури. Лише в музеях ми маємо можливість познайомитися з ними. Так, Чернівецький краєзнавчий музей представляє залишки житла первісних людей (неандертальців), датовані близько 50 тис. років до н.е., знайдені в с.Молодове Сокирянського району, згодом при будівництві Дністровської ГЕС село потрапило в зону затоплення, а давня стоянка зникла під водою. В експозиції вміщено унікальні пам'ятки культури Буковини. Археологічні знахідки зарубенецької, черняхівської культур, карпатських курганів виявлені більш ніж як у 150 місцях краю, що є переконливим доказом проживання слов'янських племен в Північній Буковині. Серед унікальних експонатів глиняний посуд, ранньослов'янська пічка-кам'янка кінця I тис. до н.е. тощо.

Колекціями світового значення скіфського та сарматського періодів володіє Вінницький краєзнавчий музей, вони були предметно відкриті археологами в 1984 - 1992 рр. і демонструють характерний для цієї доби культурний стиль - "скіфський звіриний стиль". Зокрема, в 1986 р. біля с.Гордіївна Тростянецького району знайдено найдавніше золото України (епохи бронзи, вік гордіївських курганів 3,5 тис. років), а також бронзові ножі, браслети, що вражають досконалістю ливарної справи.

Створений в 1918 р. Черкаський краєзнавчий музей представляє унікальну грецьку мармурову вазу (III ст. до н.е.) із могильника поблизу с.Бахуса, що свідчать про вплив античної культури на українських землях. Також знахід-

ки черняхівської культури (II - V) із могильника поблизу с.Магусів Полянського району та ін. Слід відзначити плідну роботу черкашан по розбудові музейної справи області. Їхніми зусиллями відкриті музеї "Кобзаря" в Черкасах, І.Ле в Городищі, Т.Г.Шевченка в с.Шевченково та Будищі, художника І.Падалки у м.Драбові, М.Старицького в с.Клещенцях, І.Піддубного в с.Красенівці та ін. За вагомих внесок у розвитку краєзнавчого руху колектив музею в 1993 р. був відзначений Правлінням Всеукраїнської спілки краєзнавців премією ім.Дмитра Яворницького.

Відомості про давню культуру на українських землях містять і районні музеї. У Васильківському краєзнавчому музеї експонуються речі із Мар'янівського кургану Переп'ятихи, в розкопках якого в 1846 р. брав участь Т.Г.Шевченко.

Однією з найкращих в Україні колекцій мінералів-самоцвітів фахівці вважають музей мінералів у м.Володарськ-Волинському на Житомирщині. Музей діє з 1950 р., проте збірка формувалась ще з початку ХХ ст. В експозиції представлені найбільший берил вагою 66 кг, топази, кварци, пегматити, що мають спеціальні імена і занесені у фахові міжнародні видання, неодноразово представляли Україну на міжнародних виставках.

Об'єктом культурологічних досліджень виступають історико-документальні колекції стародруків українських музеїв. Наукові фонди музеїв Києва, Харкова, Одеси, Львова, Дніпропетровська та ін. Можна вважати справжніми науковими лабораторіями по дослідженню історико-культурної спадщини нашого народу. Лише в Білоцерківському краєзнавчому музеї (створений в 1924 р.) збірка документальних матеріалів нараховує 13 тис. примірників. Серед них: стародруки Києво-Печерської Лаври XVIII - XIX ст. Особливий інтерес представляє Біблія Києво-Печерської Лаври 1758 р., на титульному листі якої зображено Успенський Собор, дзвіницю та приміщення лаврської типографії. Найдавнішим стародруком є Євангеліє 1636 р. друкарні Львівського братства. Ці та інші книги є зразком розвитку українського книгодрукування, пам'ятками ілюстрованої гравюри того часу, а їх оправи — справжніми витворами мистецтва.

Цінні документи зберігаються в Роменському краєзнавчому музеї (відкритий 1920 р.) на Сумщині. Серед стародруків XVIII - XIX ст. - численні статистичні відомості про економіку, культуру і побут Роменського повіту в XIX - поч. XX ст., місцеві періодичні видання про життя краю з 1906 р. до сучасності. В Лохвицькому краєзнавчому музеї ім.Г.Сковороди (створений 1919 р.) на Полтавщині серед документів представлено унікальний експонат - реєстр кріпаків Лохвицького повіту за 1835 р., у якому занесено понад 2 тис. прізвищ та ін.

Важливим напрямком культурологічних досліджень є інтелектуальна історія, яка вивчає життєвий та творчий шлях визначних особистостей, тому необхідно до архівних джерел долучати матеріали меморіальних, історичних, краєзнавчих музеїв. Так, в Лохвицькому краєзнавчо-

му музеї зберігаються матеріали Піроцького Ф.А. - винахідника в галузі електротехніки, автора першого в світі проекту гідроелектростанції, першопрохідця у створенні і випробуванні електричного трамваю; Кайданова Я.К. - ветеринарного лікаря і фармаколога, організатора вищої ветеринарної освіти в Росії XIX ст. та ін. Обухівський музей зберігає особисті речі та документи видатних постатей України Г.Косинки та А.Малишка. Зокрема, щоб повніше відчувати переживання автора "Пісні про рушник" слід побачити цю раритетну річ - вишитий з обох боків обухівський рушник, на якому зображено древо життя. Згодом, вже нащадки А.Малишка внесли фрагмент рушника в герб міста⁶.

Це лише окремі приклади із багатого музейного фонду України, який необхідно активно включати до культурологічної освіти. Краєзнавчий аспект вивчення культурології сприятиме поглибленню змістовності навчального процесу духовному зростанню молоді. Варто було б в навчальні програми ввести для всіх спеціальностей культурологічну практику в музеях, залучати студентів до участі в археологічних, етнографічних екскурсіях, дослідження історико-культурних пам'яток, що дозволить розвивати загальну художню культуру і творчий потенціал студента⁷.

Потенціал краєзнавчих музеїв слід використовувати у вигляді спецпрактикумів для підго-

товки спеціалістів-культурологів. Адже культуролог не лише теоретик і знавець історії культури, йому необхідно володіти практичними навиками етнографів, археологів, фольклористів тощо. Саме з таких позицій підходив науково-викладацький колектив Міжрегіональної академії управління персоналом, до складу якого входив автор цих рядків, при розробці концепції і документації по акредитації спеціальності "культурологія" у вузі. Навчальним планом поряд з теоретичними, спеціальними дисциплінами передбачались практики в школі для засвоєння теоретичних основ викладання культурології, етнокультурологічні, художньо-культурологічні, соціально-культурологічні практики в музеях, виїзних експедиціях, знайомство з діяльністю закладів системи управління, охорони культури, рекреативної галузі тощо.

Стан культурологічної освіти тісно пов'язаний із розвитком культурологічних знань в Україні. На шляху по його вдосконаленню необхідно використовувати різні методи, зокрема, залучення потенціалу краєзнавчих музейних осередків, які популяризують унікальні пам'ятки з історії та культури рідного краю. Краєзнавчий аспект у вивченні культурології розширить прикладний характер дисципліни, сприятиме ефективному засвоєнню її теоретичних підвалин.

Примітки

1. Иконников С.Н. История культурологии. Идеи и судьбы. - СПб., 1996. - С. 18; Александрова Е.Я., Быховская И.Н. Культурологические опыты. - М., 1996. - С. 27.
2. Культурологія. Навч. Посібник, (за ред. В.М.Пічі). - Львів, 2003. - 235 с; Культурологія. Навч. Посібник. - К.: Видавничий дім "КМ Академія", 2003. - 313 с; Бокань В. Культурологія. Навч. Посібник. - К.: МАУП, 2000. - 136 с; Корженівський А.С., Смоленський В.І. Культурологія. Навч. Посібник. - Кам'янець-Подільський, 2001. - 289с; Леонтьева В.Н. Культурологический процесс. - Х., 2002. - 248 с; Павленко Ю.В. История світової цивілізації. Навч. Посібник. - К., 2000. - 458 с; Подольська Є.А., Лихвар В.Д., Іванова К.А. Культурологія. Навч. Посібник. - К., 2003. - 386 с; Маньковська Р.В. Робоча навчальна програма з дисципліни "Культурологія". - К., 2005. - 34 с
3. Морфология культуры. Структура и динамика. - М., 1994. - с. 34.
4. Флиер А.Я. Современная культурология: объект, предмет, структура. // Общественные науки и современность. - 1997. - №2. - С. 47 - 48.; Культурология. XX век. - М., 1997.-с. 248.
5. Воронкова Л.П. Новые горизонты культурологического образования. // Новые горизонты культурологии. Вып 1. — М., 2001 - С. 3-4.; Косова И.М. Музей, образование, культура. Тенденции и перспективы на рубеже тысячелетий. // Музей, образование, культура. Процессы интеграции. Вып. 2. - М., 1999. -с. 6.
6. Лохвицький краєзнавчий музей ім. Г.С.Скороходи. Путівник. - Харків, 1973; Лохвицька ратушна книга II Пол. XVIII ст. - К., 1986; Стародуб О.В. Культура рідного краю. - К., 1994; Костриця М.Ю. Рідний край. - Житомир, 1994; Васильків - наше місто. - Васильків, 1998; Диброва Г.В., Нелин А.П. Ромны. - Харьков, 1986.
7. Матвеева Т.А. Система практик в культурологическом образовании. // Культурологические исследования. - СПб., 2002. - С. 228 - 229; Диалог в образовании. Российско-шведский опыт. - СПб., 1999. - С. 14 - 15; Теория и методика обучения культурологии. // Культура России и Скандинавии: учебно-методическое пособие. - СПб., 2001. - С. 36 - 37.

Summary;

The article generalises the experience of cultural education considering the regional geography aspect. It proves the profoundness of fulfilling the state program of the regional geography development in Ukraine.

Key words: cultural education, scientific direction, education cause, preserving of the cultural inheritance, social life.